

Віра Черноус

ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ ОСОБИСТОСТІ: ВИЗНАЧЕННЯ, СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА

У статті проаналізовано основні підходи до вивчення поняття творчих здібностей, описані особливості їх розвитку, розкрито різні аспекти творчих здібностей: природа виникнення, структурні компоненти, фактори впливу, взаємозв'язок з інтелектом та іншими властивостями людини. Визначено, що творчі здібності є сукупністю властивостей і особистісних якостей особистості.

Ключові слова: творчі здібності, творчий процес, креативність, творча діяльність.

На сучасному етапі розвитку проблеми освіти знаходяться в епіцентрі суспільної уваги. При цьому загальна зацікавленість сферою освіти детермінована не тільки потребою її суттєвої модернізації, а й наявністю різних бачень, різних оцінок стану освіти й підходів до її якісного вдосконалення, які є підґрунтям нової філософії виховання, за якою особистість є найвищою цінністю суспільства. З огляду на останнє твердження процес формування творчих здібностей особистості повинен бути побудований на її самодіяльності, ініціативі, вільному виборі напрямів і видів діяльності. Усе це є особливо справедливим стосовно особистості педагога, який причетний до творення потенціалу нації, а також, зокрема, щодо особистості вчителя початкових класів.

Одним із вагомих завдань навчально-виховного процесу у вищій педагогічній школі є формування самостійної, творчо мислячої особистості майбутнього педагога початкової школи, здатного реалізовувати навчальний процес на високому рівні розвитку учнів, оперувати дослідницькими методами навчальної роботи. У навчально-виховному процесі творча та нетворча діяльності взаємопов'язані та взаємодоповнюючі як самостійні рівні єдиного цілого, оскільки репродуктивна діяльність – база, на якій будується творча діяльність, а когнітивний компонент лежить в основі творчої діяльності та є умовою для творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що питанню формування творчих здібностей присвячена значна кількість праць у галузях психології, педагогіки, філософії. Питання формування творчої особистості опрацьовували В. Андреев, Г. Костюк, О. Матюшкін, В. Моляко, В. Рибалка та ін. Систему здібностей у структурі творчої особистості вивчали Л. Виготський, В. Дружинін, В. Клименко, В. Моляко

та ін. Дослідженню творчої особистості майбутнього вчителя початкової школи, основних рис його діяльності висвітлені у працях Ю. Бабанського, В. Загвязінського, І. Зязюна, В. Кан-Калика, Н. Кічук, Н. Кузьміної, М. Поташника, С. Сисоєвої, Р. Шакурова та ін. Проте, єдиного підходу до визначення понятійного апарату проблеми розвитку творчих здібностей особистості немає. У зв'язку з цим обумовлюється гостра потреба у теоретичному обґрунтуванні поняття творчих здібностей особистості, дослідження їх структури, основних показників та оптимальних умов формування збагачення змісту, форм і методів професійної підготовки майбутнього вчителя.

Метою статті є проаналізувати поняття «творчі здібності», визначення їх сутності, показники та структурні компоненти.

Аналіз наукової літератури на предмет з'ясування рівня дослідженості поняття «творчі здібності» дає підставу стверджувати, що проблему формування творчих здібностей можна назвати досить актуальною. У ході з'ясування філософського аспекту осмислення природи творчих здібностей особистості було виявлено, що трактування сутності аналізованого явища певними ученими безпосередньо залежить від його світогляду. Прикладом цього можуть слугувати думки філософа Платона, який у своїх трактатах тлумачив сутність творчого процесу як споглядання вічного і незмінного буття. Останнє давало підстави йому стверджувати, що творчі здібності є основою споглядання нескінченного і вічного, а тому їх не можна обмежувати процесом пізнання. Спираючись на інші світоглядні міркування, у XVIII столітті І. Кант пов'язував творчі здібності з продуктивною здатністю уяви. З погляду дослідника, структура творчого процесу є одним із найважливіших виявів свідомості. Отже, творчі здібності, на думку І. Канта, є основою пізнання людиною навколишньої дійсності [4].

У сучасній науковій практиці домінує діалектико-матеріалістичне осмислення природи здібностей людини. У контексті такого трактування вважаємо, що провідним є визначення поняття здібностей Б. Теплова, який найсуттєвішими ознаки цього явища визначав: індивідуально-психологічні особливості особистості; особливості, які відповідають за успішне виконання певних видів діяльності; особливості, які не можна звести до наявних знань, умінь і навичок, але за їхньою допомогою можуть пояснити легкість і швидкість оволодіння знаннями і навичками. Відтак, здібностями особистості варто назвати внутрішні особливості людини, її індивідуально-психологічні особливості, які відрізняють одну людину від іншої, впливають на успішність виконання певної діяльності [10].

Формування і розвиток здібностей передбачає засвоєння індивідом вироблених людством у процесі суспільно-історичного розвитку способів діяльності, які тісно пов'язані із суспільною організацією праці і пристосованою до неї системою освіти. Якісний рівень розвитку

здібностей виражається поняттям талант (сукупність здібностей, яка дає змогу отримати оригінальний продукт) і геніальність (здібності здійснювати зрушення у певній сфері).

Для комплексного розкриття сутності творчих здібностей учителя важливо опрацювати також наукові праці, присвячені висвітленню питань психології особистості та її творчого розвитку. Аналіз праць вітчизняних та зарубіжних учених (В. Андреев, А. Богоявленська, О. Лук, А. Маслоу, В. Моляко, Я. Пономарьов та інші) дає підстави підкреслити, що прояв і становлення творчих здібностей є невіддільними від розвитку і розвиненості інших ознак особистості, серед яких дослідники виділяють: сміливість, незалежність суджень, схильність до заперечення звичного, оригінальність, розумову відкритість, чутливість до нового та незвичного, високу толерантність до невизначених ситуацій, ініціативність, інтенсивну пошукову мотивацію, схильність до самоактуалізації. У цьому контексті творчі здібності трактовані як постійна і впевнена готовність особистості до самостійної пошукової діяльності, до прийняття самостійних рішень у невизначених чи складних ситуаціях, а також як позитивна пізнавальна активність.

На думку Б. Теплова та О. Леонтьєва, творчі здібності є стійкими властивостями людини, що виявляються у її навчальній, виробничій та іншій діяльності і становлять необхідну умову її творчого розвитку [10, с. 7].

Я. Пономарьов зараховує творчі здібності до загальних здібностей, які він визначає як «ступінь сформованості загальних здібностей для будь-якої форми поведінки, в тому числі і творчої» [9, с. 12]. Кожна людина, яка має високий рівень розвитку загальних здібностей, здатна до творчої діяльності. Відтак, здібність особистості до творчого саморозвитку залежить від прояву творчої активності, від прагнення людини до дії.

В. Дружинін виділяє три підходи щодо дослідженні творчих здібностей: роль інтелекту, незалежність креативності від інтелекту, зумовленість інтелектуальною обдарованістю, особистими якостями та мотивацією [2, с. 49–54]. Психолог зазначає, що загальні розумові здібності варто розділити на пізнавальні й творчі. Загальні здібності науковець, у свою чергу, поділяє на інтелект (здатність вирішувати), навчання (здатність здобувати знання) і креативність (в інших концепціях має інше визначення) – загальна творча здатність (перетворення знань).

Властивості здібностей, визначені Г. Костюком, є такими: уважність, чутливість, сприйнятливність до зовнішніх вражень, спостережливність; якості пам'яті людини; здатність перетворювати дійсність в образах, уявленнях; здатність людини мислити (широта, глибина та зрозумілість думки, її послідовність, самостійність, критичність, свобода від шаблонних способів розв'язування завдань) [5].

В. Андреев [1] виділяє такі компоненти («блоки») творчих

здібностей, що, на нашу думку, найбільш повно розкривають структурну модель творчих здібностей особистості до навчально-творчої діяльності. Йдеться про мотиваційні, інтелектуально-логічні, інтелектуально-евристичні, моральні, естетичні, комунікативно-творчі, самоорганізаційні та індивідуальні здібності.

На думку В. Моляко та Л. Музики, для розвитку здібностей, і, особливо творчих здібностей, важливим є процес усвідомлення суб'єктом окремих умінь (діяльнісний компонент), дій та операцій (операційно-когнітивний компонент), усвідомлення цінності діяльності, яке відбувається через оцінку референтних осіб (референтний компонент) [8, с. 50].

В окремих наукових працях, присвячених вивченню поняття «здібності людини» останні певним чином класифіковано. Так, С. Гончаренко пише, що здібності варто поділити на загальні – такі, що виявляються у будь-якій діяльності, і спеціальні – характерні для певних її видів (математичні, технічні, музикальні та ін). Кожна здібність становить складну синтетичну якість людини, в якій поєднано окремі психічні властивості (чутливість, спостережливість, особливості пам'яті, уяви, мислення) [3].

Дослідження сутності та особливостей педагогічних здібностей на основі аналізу педагогічної діяльності провела Н. Кузьміна [6]. Основними компонентами, з якими співвіднесені певні здібності, дослідниця називає конструктивний (здатність до проектування особистості, добору матеріалу й засобів досягнення педагогічних цілей), організаторський, комунікативний (здатність налагоджувати стосунки з учнями) та гностичний (здатність набувати і використовувати знання).

Дослідження змістового наповнення поняття «творчі здібності» передбачає також з'ясування їхніх визначальних параметрів. Наприклад, Дж. Гілфорд виокремлює такі основні характеристики творчих здібностей: здатність до виявлення та постановки проблеми; генерування значної кількості ідей; оригінальність (здатність відповідати на подразники нестандартно); здатність удосконалювати об'єкт, додаючи деталі, здатність вирішувати проблеми, тобто здатність до аналізу і синтезу [11].

Дж. Гілфорд та Е. Торренс відзначають у процесі художньої творчості вияв таких здібностей: швидкість мислення, аналогія і протиставлення, експресивність, уміння переключатися з одного класу об'єктів на інший, адаптаційна гнучкість або оригінальність. Науковці відзначають, що творча особистість характеризується яскравістю вражень, образністю пам'яті, багатим уявленням і високим емоційним станом, виявляє гостроту уваги до життя, уміння вибирати об'єкти уваги, закріплювати у пам'яті ці враження, вводити до системи асоціацій і зв'язків, що визначаються творчою уявою [11; 12].

Вивчення висновків учених стосовно досліджуваної проблеми творчих здібностей дало підстави виділити найбільш суттєві ознаки

творчих здібностей майбутніх учителів початкових класів: ініціативність, самостійність, здібність до подолання інерції мислення, почуття нового і прагнення його пізнати, цілеспрямованість, широта асоціацій, спостережливість, розвиток професійної пам'яті, творче мислення, внутрішня мотивація до творчої діяльності, нетрадиційний особистий світогляд, багата фантазія та інтуїція.

Отже, на основі аналізу дослідження з проблеми творчих здібностей можемо констатувати, що, по-перше, творчі здібності є сукупністю властивостей і особистісних якостей особистості; по-друге, такі здібності відзначаються відповідністю до вимог певного виду творчої діяльності, що зумовлюють їхню результативність; по-третє, для розвитку творчих здібностей особистість повинна мати внутрішню мотивацію; по-четверте, творчі здібності розвиваються у процесі креативної діяльності.

Отже, на основі вищевикладеного можна зробити висновок, що проблема визначення поняття «творчі здібності» є предметом наукового аналізу значної кількості досліджень. Більшість науковців визначають творчість як системне явище, певну сукупність взаємодетермінованих елементів: творчі здібності, творчий процес, ступінь індивідуального розвитку творчих здібностей, якостей особистості, що забезпечують творчу діяльність, яку можна стимулювати і надавати вигляду системи. Слід підкреслити, що прогресивна динаміка творчих здібностей майбутнього вчителя пов'язана із прогресивною динамікою розвитку сукупної професійної культури студента, а тому спрямованість системи педагогічної освіти на збагачення й розвиток сукупної професійної культури студентів забезпечує прогресивну динаміку їхніх творчих здібностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности: Основы педагогики творчества / В. И. Андреев. – Казань : Изд-во Казанского университета, 1988. – 288 с.
2. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – СПб : Питер, 2002. – 386 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 373 с.
4. Кант И. Сочинения : в 6-ти т. / [под. общ. ред. В. Ф. Асмуса и др.]. – М. : Мысль, 1966. – 743 с.
2. Костюк Г. С. Здібності та їх розвиток у дітей / Г. С. Костюк. – К. : Знання, 1963. – 80 с.
3. Кузьмина Н. В. Формирование педагогических способностей / Н. В. Кузьмина– Л., 1961. – 98 с.
4. Леонтьев А. В. Деятельность. Сознание. Личность / А. В. Леонтьев. –

- М. : Высш. шк., 1976. – 302 с.
5. Моляко В. О. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / В. О. Моляко, О. Л. Музика. – Житомир : Видавництво ПП «Рута», 2007. – 319 с.
  6. Пономарев Я. А. Психология творчества / Пономарьев Я. О. – М. : Наука, 1976. – 303 с.
  7. Теплов Б. М. Проблемы индивидуальных различий / Теплов Б. М. – М., 1961. – 536 с.
  8. Guilford J. P. Intellectual factors in productive thinking / J. P. Guilford // Productive thinking in education. – The National Education Association, 1968. – P. 5–21.
  9. Torrance E. P. The nature of creativity as manifest in its testing / Ellis Paul Torrance ; R. Stemberg, T. Tardif (eds). The nature of creativity. – 1988. – P. 43–75.